

**NUTQI RIVOJLANMAGAN BOLALARNING PASSIV VA AKTIV
LUG'ATI USTIDA ISHLASH JARAYONIDA XOTIRASINI
RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI**

Shermatova Yokut Sabirovna

Qo'qon davlat universiteti

Maxsus pedagogika kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada nutqi rivojlanmagan bolalarning passiv va aktiv lug'ati ustida ishlash jarayonida xotirasini rivojlantirishning metodikasi, Maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda nutqiy va nutqiy bo'lmagan funksiyalarni korreksiyalashning yanada samarali yo'llari va metodlarini izlash maqsadida mnestic jarayonlarning holatini maqsadga yo'naltirilgan holda o'rganish berilgan.*

Kalit so'zlar: *xotira, nutqning to'liq rivojlanmaganligi, ko'rish idroki, gnosis, nutqiy va nonutqiy tovushlar, obrazli-tasavvur, syujetli-rolli tafakkur.*

**METHODOLOGY OF DEVELOPING MEMORY IN THE PROCESS OF
WORKING ON PASSIVE AND ACTIVE VOCABULARY OF CHILDREN
WITH UNDERDEVELOPED SPEECH.**

Shermatova Yokut Sabirovna

Kokand State University

Senior Lecturer, Department of Special Pedagogy

Annotation: *This article presents a methodology for developing memory in children with underdeveloped speech in the process of working on passive and active vocabulary, a purposeful study of the state of mnemonic processes in order to search for more effective ways and methods for correcting speech and non-speech functions in preschool children with underdeveloped speech.*

Keywords: *memory, underdeveloped speech, visual perception, gnosis, speech and non-speech sounds, figurative imagination, plot-role thinking.*

**МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ПАМЯТИ В ПРОЦЕССЕ РАБОТЫ НАД
ПАССИВНЫМ И АКТИВНЫМ СЛОВАРНЫМ ЗАПАСОМ ДЕТЕЙ С
НЕДОСТАТКОМ РАЗВИТИЯ РЕЧИ.**

Шерматова Ёкут Сабировна

Кокандский государственный университет

Старший преподаватель кафедры специальной педагогики

Аннотация: В статье представлена методика развития памяти у детей с недостаточным развитием речи в процессе работы над пассивным и активным словарным запасом, целенаправленное исследование состояния мнемических процессов с целью поиска более эффективных путей и методов коррекции речевых и неречевых функций у детей дошкольного возраста с недостаточным развитием речи.

Ключевые слова: память, недостаточная речь, зрительное восприятие, гнозис, речевые и неречевые звуки, образное воображение, сюжетно-ролевое мышление.

Xotira bu ruhiy bilish faoliyati hisoblanib, uning mohiyati ma'lumotlarni esda olib qolish, saqlash va qayta yodga tushirish, jumladan, insonning genetik va orttirilgan tajribasidan tashkil topgan obrazli-tasavvurdan iborat.

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar xotira xususiyatlarini tadqiq etish uning sifat jihatdan o'ziga xosligini ko'rsatadi. Psixologik-pedagogik adabiyotlarda normal rivojlangan kattalar va bolalar xotira mexanizmlari va uning o'ziga xosliklari, mnestic faoliyatni takomillashtirish metodlariga doir masalalar yetarlicha keng yoritilgan. Biroq nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar xotira xususiyatlari va uning rivojlanish o'ziga xosliklarini tahlil etishga qaratilgan kam sonli maxsus tadqiqotlar korreksion-pedagogik jarayon ehtiyojlarini qondirmaydi. Ma'lumki, nutqning to'liq rivojlanmaganligi bugungi kunda maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar orasida eng ko'p tarqalgan nutqiy nuqsonlardan biri hisoblanadi.

Nuqsonlarning turli tabiatiga qaramay, mazkur bolalarda nutqiy faoliyatning tizimli buzilishini ko'rsatuvchi tipik o'ziga xosliklar mavjud. Nutqiy faoliyatning to'liq emasligi sensor, intellektual (T.S.Sinyakova, O.N. Usanova, 1982) (jumladan mnestic faoliyatning) va affekt-irodaviy sohaning (N.N.Traugott) shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur nuqsonning tizimliliigi tafakkurning spetsifik o'ziga xosliklariga sabab bo'ladi. So'z-mantiqiy tafakkurning rivojlanishi ortda qoladi. Maxsus ta'lim yordamisiz bolalar analiz va sintez, taqqoslash va umumlashtirish operatsiyalarini qiyinchilik bilan egallaydilar.

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar uchun harakat sohasining rivojlanishdan ortda qolishi xos.

N.S.Jukova, R.YE.Levina, YE.M.Mastyukova, T.B.Filicheva, M.YE.Xvatsev va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar mnestic jarayonining o'ziga xosliklari aniqlanib, ular nutqiy rivojlanish, ruhiy va nevrologik statusning turli darajalarida turlicha bo'ladi. Nisbatan saqlangan ma'no mantiqiy xotirada verbal xotira tizimida o'zgarishlar kuzatilib, yodda saqlashning unumdorligi zarar ko'radi. Mualliflarning

ko'rsatishicha, bolalar murakkab instruksiyalarni, elementlarni, topshiriqlarning ketma-ketligini yoddan chiqaradilar. Qator bolalarda kuzatiladigan esga tushirishning quyi faolligi bilish faoliyati rivojlanishining cheklangan imkoniyatlari bilan uyg'unlashishi mumkin.

Shuningdek, nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar fazo-vaqt parametrlariga ko'ra harakat topshiriqlarini bajarishda murakkabliklar sezib, harakat elementlarining ketma-ketligini buzadilar, uning tarkibiy qismlarini tushirib qoldiradilar, bu esa harakat xotirasining, uni ketma-ketlikda tashkillashtirishning buzilganligidan, suksessiv jarayonlarning yetarlicha emasligidan dalolat beradi. Alaliya nutq nuqsonini o'rganish bilan shug'ullangan olimlar, bola ruhiy faoliyatining turli sohalarida mazkur nuqson namoyon bo'lish o'ziga xosliklarini ko'rsatadilar (VK.Vorobyeva, B.M.Grinshpun, G.Gutsman, R.YE.Levina, A.Libmann, V.K.Orfinskaya, N.N.Traugott, M.YE.Xvatsev, S.N.Shaxovskaya va b.).

G.S.Gumennaya, Y.F.Garkusha, V.I.Lubovskiy nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda xotiraning va boshqa oliy psixik funksiyalarning shakllanishida o'ziga xoslikning mavjudligini tasdiqlaydilar.

Ye.M.Mastyukova tomonidan o'tkazilgan og'ir nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan maktab o'quvchilarida yuqori qobiq osti funksiyalarni, verbal va ko'ruv qo'zg'atuvchilarga qisqa muddatli xotiraning hajmini, uzoq muddatli xotiraning asosiy parametrlarini o'rganish materiallari nutqi rivojlanmagan bolalarda mnestic jarayonlarning buzilganligidan dalolat beradi. Ye.M.Mastyukova verbal xotira buzilishlarining ifodalanishi nutqiy rivojlanmaganlikning darajasi va xarakteriga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqligini aniqlagan.

Kichik maktab yoshidagi disgrafik o'quvchilarda eshituv nutqiy va ko'ruv xotirasi holatini maxsus o'rganish xotiraning turli parametrlarida nuqsonlarning mavjudligini, shuningdek o'g'il bola va qiz bolalarda uning sifat jihatdan o'ziga xosligini aniqladi (V.Bugiotopulu).

Maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarni tadqiq etishning dolzarb muammolaridan biri mazkur nuqsonni oliy psixik jarayonlarning genezisi, tuzilishi va faoliyati haqidagi zamonaviy tasavvurlarga asoslangan tizimli yondashuv nuqtai nazaridan tashxis etish va korreksiyalashda logoritmik usullarini yanada takomillashtirish hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda nutqiy va nutqiy bo'lmagan funksiyalarni korreksiyalashning yanada samarali yo'llari va metodlarini izlash maqsadida mnestic jarayonlarning holatini maqsadga yo'naltirilgan holda o'rganish zaruriyati muqarrar.

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni tadqiq etish muammolari bilan shug'ullangan tadqiqotchilar (G.I.Jarenkova, K.S.Lebedinskiy, R.YE.Levina,

V.I.Lubovskiy, A.R.Luriya, I.F.Markovskaya, YE.M.Mastyukova, L.G.Smirnova, O.N.Usanova va b.) quyidagilarni ta'kidlaydilar:

1. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni sifatli tekshirish u yoki bu alohida jarayonlarnigina emas, balki bolaning barcha ruhiy jarayonlari va barcha faoliyat shakllarini logoritmik usulda tekshirishni talab etadi.

2. Tekshirish bolada logoritmik asosda malakalarning shakllanishi hamda bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishi davomida aniqlangan qiyinchiliklarni qayd etish bilan yakunlanmay, mazkur qiyinchilik va nuqsonlarning mexanizmi va sabablarini aniqlashda musiqa yo'li bilan differensiallashgan tashxis qo'yish imkonini beradi.

Yuqorida sanab o'tilgan talablar bajarilgan holatdagina aniqlangan nuqson mexanizmiga mos, nutqiy nuqson, shuningdek buzilgan va saqlangan boshqa oliy psixik jarayonlarni inobatga olgan holda korreksiyalashda logoritmik dasturini ishlab chiqish imkoniyati tug'iladi. Bunda nuqsonlarni bartaraf etish tizimi va logoritmik usullari bir xilda bo'lmaydi (L.S.Svetkova).

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarni tekshirish metodikasi bolada mavjud - ruhiy, tibbiy-fiziologik, neyropsixologik nuqsonlarning logoritmik mashg'ulotlarini tahlil etishni nazarda tutadi. Har bir jihat nuqsonning kelib chiqishi va tuzilishini tushunishda uning umumiy ko'rinishiga o'zining hissasini qo'shadi.

Ritmika mashg'ulotlarda bolalar musiqa, raqs, qo'shiq bilan tanishadilar va turli harakatlarini o'zlashtiradilar. Ritmika mashg'ulotlari o'z ichiga: qo'l harakatlari: yugurish umumrivojlantiruvchi mashqlar (predmetlar bilan va ularsiz) o'qituvchi boshchiligida bajariladi raqs, musiqali—ritmika va harakatli o'yinlar. Ritmika buyicha belgilangan dastur 8 ta bo'limni o'z ichiga oladi. Nazariy ma'lumotlar. Nazariy ma'lumotlar shunday tanlanganki, barcha yoshdagilar ta'limda ichki qonuniyatlari, o'rganilayotgan nazariy materialni murakkablashishi kuzatiladi. Bu o'zlashtirish jarayonini muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi va bolalalarni musiqaga qiziqtiradi. Maxsus ritmik mashqlar. Bu metodik usullarning sodda turi hisoblanadi. Bunga qo'l harakati mashqlari, qarsak mashqlari, maqol va she'rni yodlash kiradi. Bunday mashqlar nafaqat sur'at hissini, balki nafasni ham rivojlantiradi. Maxsus mashqlar murakkablashuv darajasiga qarab belgilanadi. Harakat va musiqa bog'liqligidagi mashqlar. Bu bo'limda bajariladigan har bir mashq musiqa asosida bajarishga tayanadi. Turli harakatlarning takomillashishi jarayonida o'qituvchi bolalarda mashqlarni bajarish bo'yicha texnik malakalarni tarbiyalaydi. Ular ichida eng asosiylari: musiqa boshlanishi bilan qo'zg'alishni boshlash, harakatga kerakli ifoda kiritish, musiqa yakunlanishi bilan harakatni to'xtatish bo'lib hisoblanadi.

1. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda xotira jarayonini o'rganish uchun diagnostik va logoritmik usul kompleksini ishlab chiqish.
2. Tadqiqot natijalarini sifat tahlilini amalga oshirish mezonlarini ishlab chiqish.
3. Ta'kidlovchi tadqiqotni amalga oshirish va uning natijalarini miqdor-sifat tahlilini amalga oshirish.

Belgilangan maqsadga erishish uchun uch bosqichdan iborat diagnostik va logoritmik usul dastur ishlab chiqildi: anamnestik ma'lumotlarni to'plash va tahlil etish, logoritmik mashg'ulotlarni tekshirish, tajriba guruhi va nazorat guruhidagi bolalar eshituv nutqiy xotirasini logoritmik mashg'ulotlarda qiyosiy tadqiq etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Oppoqxo'jayev, Xojixuja, and Qunduzabibi Yusupova. "MAXSUS PEDAGOGIKA FANLARINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN AMALIY MASHG'ULOTLARINI LOYIHALASH." Development and innovations in science 2 (2023): 25-31.
2. Oppokkhujayev, Khojikhuja, and Ziyoda Shavkatova. "PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF NATIONAL ETIQUETTE SKILLS IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS OF A SPECIAL EDUCATIONAL INSTITUTION." International Conference on Multidisciplinary Research. Vol. 1. No. 1. 2023.
3. Oppakhho'jayev, Son Of Khojikhuja Azimjon. "Technologies For Developing Inclusive Readiness Of Families Based On A Competent Approach." Asian Journal Of Multidimensional Research Issn: 2278-4853.
4. O'G, Oppoqxo'Jayev Xojixuja Azimjon. "INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI ANTROPOSENTRIK YONDASHUV ASOSIDA TARBIYALASHNING ZAMONAVIY USULLARI." Research Focus 4.Special Issue 2 (2025): 112-118.
5. O'G, Oppoqxo'Jayev Xojixuja Azimjon. "INKLYUZIV TA'LIMDA ANTROPOSENTRIK YONDASHUVNI SHAKLLANTIRISHDA TAMOIYILLARINING AHAMIYATI." Research Focus 4.Special Issue 2 (2025): 53-58.